

BOGANMELDELSER

Joel Best: Controlling Vice. Regulating Brothel Prostitution in St. Paul, 1865 – 1883. Ohio State University Press, Columbus, 1998.

I forordet fremhæver forfatteren, at bogen både er historisk og sociologisk. Den historiske del belyser myndighedernes behandling af prostitution i en mindre by i Minnesota i sidste halvdel af 1800-tallet. Den sociologiske omhandler social kontrol af afvigende adfærd. Bogen indeholder ud over et forord syv kapitler, hvoraf fem og det meste af det sjette kapitel omhandler prostitution. I disse kapitler berettes historien om bordelprostitution i St. Paul i den 20-årige periode 1865 – 1883. Joel Best har haft adgang til et stort datamateriale samt avisartikler. Materiale giver ham mulighed for at give en grundig beskrivelse ikke blot af myndighedernes håndtering af bordelprostitutionen, men også af livet på bordellerne, de prostituerede kvinder, andre personer, der færdes på bordellerne, samt den offentlige debat om prostitution.

Det er forfatterens budskab, at sociologien overser, at der er andre måder at begrænse afvigende adfærd, end ved forbud og forebyggelse. Det er i den sammenhæng, bogens to dele forbindes. Politiets håndtering af prostitution i St. Paul bruges som eksempel på, at social kontrol også kan bestå i regulering. I en del af den undersøgte periode indførtes der en praksis, hvor de kvinder, der drev bordeller, en gang om måneden blev stillet for retten og idømt en bøde for at holde bordel. Herved opnåedes der dels en vis kontrol med bordellerne og dels penge til kommunekassen. Prostitution var ulovligt, derfor førte den omtalte praksis til debat mellem to forskellige grupper. På den ene side dem, der fandt den regulering, der fulgte med bordelindehavernes fremmøde i retten, effektiv, og på den anden side dem, der gik ind for et forbud. Ved slutningen af perioden vinder forbudssiden, og den regulerende praksis afskaffes. Best ser dette som et udslag af, at fortalere ikke havde argumenter for, at ordningen ikke bare var praktisk, men at den også var funderet på moral. Joel Best hovedkonklusion er, at argumenter baseret på moral, er trumfkortene i politiske debatter.

Det er spændende stof. Best har fat i, men ingen af bogens to dele bliver rigtig gennemarbejdet eller samarbejdet. Hans analyse af social kontrol er tynd. I starten af bogen omtales således den nutidige feministiske debat for og imod legalisering af prostitution, men der knyttes ikke linier hertil i den senere analyse af social kontrol. Bogen indeholder mange oplysninger om prostitution og livet på byens bordeller, men oplysningerne bruges ikke i analysen af social kontrol. Det er som om forfatteren ikke helt har kunnet finde ud af, om han ville skrive om prostitution eller om social kontrol.

Hvis læseren interesserer sig for prostitution, så kan bogen anbefales. Der er et væld af oplysninger at hente om den historiske periode, der skildres, og det gøres med en vis dramatisk effekt, som gør det til underholdende læsning.

Annalise Kongstad
PRO-Centret i København

Mogens Møller: Ifars vold. Kommuneforlaget, Oslo 2000. 163 s.

Enda en bok om vold. Enda en god bok om vold. Den er personlig, gjennomlevd og gjennomlidd, skrevet av en nå voksen sønn, kyndig i litteraturen om vold og voldsforståelse.

Men det er egenopplevelsene som preger boken, og setter seg i leseren. Far tar makt

ved fysisk styrke. I tillegg til den rå makt, kommer ord og minespill – utøvelse av den symbolske makt (s. 63-64):

Når du ikke væpnet deg med tausheten, kunne en sarkastisk retorikk bli ditt ut-spekulerte våpen...

Du definerte familiearenaens orden og uorden med dine ord. Du eide problem-forståelsen. Du bestemte dagsordenen. Du forvaltet virkelighetsbildene. Det var din oppfatning og din beskrivelse av virkeligheten og hendelsene som var "sann", og du formidlet den på en måte der du ville overbevise andre om at din framstilling var riktig. Vår forståelse ble slitt i filler, fliset opp i din kvernende motargumentasjon. ... I ettertid har jeg tenkt mye over dette. *Å bli utsatt for din menings- og betydningstvang, å bli innlemmet i din tankeverden med dine verdi-er og din forståelse som premiss var et av dine verste overgrep mot oss."*

Forfatteren er nå godt voksen. Han har stadig kontakt med faren, og forsøker å forstå. Far var et offer for sitt miljø, men han *valgte* vold som sitt svar. Volden rettet seg særlig mot hustruen, en fra sin tid tradisjonelt oppdratt arbeidskvinne. Hun så volden hos mannen, men også meget mer; en sterk arbeider, forsørger, vakker en gang, kanskje snill også. Mens han på sin side litt etter litt snevret inn sitt bilde av kvinnen, mistet synet for det fine, - til slutt ble bildet ensidig negativt.

Og så tok det slutt. I sønnens ord (s.153-154):

Du erkjente nok i ditt stille indre at du hadde et volds- og maktproblem. Jeg er overbevist om det. Men du hadde heftet deg fast i den sosiale orden du hadde strukturert, og som var avhengig av din voldsutøvelse. Etter hvert ble strukturen både hullete og frynsete. Makten skrantet – volden tiltok. Frenetiske utbrudd viste at du hadde mistet kontrollen. Du ble mer og mer ufri, smidd fast av din egen væremåte. Din ufrihet tiltok, vår frihet vokste sakte, men sikkert fram – som lengsel, som mulighet, som mål.

Per Isdal, sjefpsykolog ved "Alternativ til vold" sier i et innholdsmettet forord (s.6):

Mange fedre vil for alltid være urokkelige i sin avvisning, totalt lukket for andres virkelighet. De vil velge å forbli stålsatt i sin benekting, sin ansvarsfraskrivelse, sin selvopplevde offerrolle og sin selvrettferdige harme. De vil leve etter regelen om at det er bedre å miste familien enn å miste ansiktet, det er til og med bedre å miste seg selv enn å miste ansikt. For dem som er blitt utsatt for volden, er det da sannsynligvis best, med sorg, å forsone seg med at slik er min far.

Det er en bok som godt kunne vært litt lenger, eventuelt kunne det forfatteren kaller "Et teoretiske mellomspill" vært redusert, det er de konkrete skildringene og refleksjonene tett til disse som er bokens hovedstyrke. Her kunne jeg godt fått vite enda mer. Spesielt ville jeg ønsket et kapittel om fars videre liv. Han er gift på ny. I dette forhold forekommer ikke vold. Sønnen har hele tiden opprettholdt kontakten med faren og har kanskje et svar.

Hva er skjedd? Hvorfor slår han ikke mer? Har han lært? Er hans økonomiske situasjon endret? Har han endelig forstått at han taper alt om han slår på ny? Eller er far bare blitt gammel, svak og trett?

Jeg ville så gjerne få dette å vite, men ser også det urimelig tunge i ønsket. Sønnen har hatt nok smerte, og det er på en måte urimelig å pålegge nettopp ham ansvar for å hjelpe oss til å forstå resten av farens liv.

Nils Christie

Universitetet i Oslo

Andreas Kremkus: Die Strafe und Strafrechtsbegründung von Thomas Hobbes. Peter Lang: Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien 1999. 137 s.

Når man vill utreda straffteoriernas historiska utveckling stöter man rätt snabbt på stora rättsvetare och filosofer såsom Kant, Feuerbach och Beccaria eller Hegel. Deras åsikter om prevention eller retribution citeras fortfarande i dag, men eftersom citaten ofta är lösryckta ur sitt sammanhang är det svårt att få någon närmare uppfattning om vad resonemangen bygger på. Andreas Kremkus närmar sig problematiken helt annorlunda. Av tidigare levande stora namn har han upptäckt engelsmannen Thomas Hobbes (1588-1679), som hör till de första moderna och systematiska stats- och rättslärdarna. Hans straffrättsteoretiska utgångspunkter skall nu granskas mot bakgrunden av hans allmänna teorbildning. Hobbes mest betydelsefulla verk var som känt *Leviathan* från år 1651, men också i sina andra arbeten sysslade han med rättsliga frågor.

Hobbes var en skeptisk eller, om man så vill, realistisk tänkare. Han hade inte alltför stor tilltro till människan. Förnuftet kunde bara delvis kontrollera människans känslor och begär, vilket skapade konflikter och oro bland människorna. Människans behov av trygghet kunde enligt Hobbes inte tillfredsställas utan statsmaktens närvaro. Hobbes har kallats "stormvädrets filosof" i jämförelse med t.ex. den senare statsteoretikern John Locke, som ansåg samhällsligt liv vara möjligt också utan staten och dess maktapparat. Kanske är det just dessa pessimistiska grundtoner som än en gång har ökat intresset för Hobbes tänkande. Också i Europa har vi färskare erfarenheter av att statsmakten har kollapsat, vilket, såsom vi vet, i sin tur ökar behovet av internationell straffrätt. Frågan om rätten har alltså fortfarande en hel del med fred att göra. Denna tematik var i själva verket utgångspunkten för Hobbes tänkande. I Finland är Hobbes aktuell eftersom *Leviathan* för första gången publicerades på finska 1999.

Enligt Hobbes är livet i ett naturtillstånd inte drägligt för envar. Utan en skapad centralmakt ("*Leviathan*") kan man inte garantera en fredlig lösning av intressekonflikter mellan individer. Även om Hobbes ofta framställs som en förespråkare av envælde, är detta inte hela sanningen. Vad som rationellt kan påvisas är endast att statsmakten och dess auktoritet är nödvändiga för att fred och ordning skall kunna råda i samhället, och att statsmakten sedan styr landet med lag. Det är klart att Hobbes inte betonar rättsens demokratiska legitimering, men här är det å andra sidan egentligen bara fråga om att ange den rationella grund som hela livet i ett ordnat samhälle bygger på. För vår del är det av vikt att såväl vissa rättsstatliga som rättspositivistiska aspekter lyfts fram i den vetenskapligt konstruerade statsteorin. I denna helhet får också den straffrättsliga legalitetsprincipen en större betydelse.

Straffrätten förstås inte som en separat del av rättssystemet, snarare tvärtom. Också civilrätten måste bygga på positivrättslig lag och inte bara på förnuftsmässiga principer, och straffhot kan behövas för att skydda den enskilda ägarens rättigheter. Straffrätten har således en hel del med mellanmänskliga rättigheter att göra. Lagstiftningen är en källa av värderingar som medborgarna måste respektera. Man kunde säga att den problematik som Hobbes tar upp i mångt och mycket har relevans för den åtminstone i Finland i dag aktuella debatten om grundrättigheternas roll i rättssystemet: är individernas rättigheter underordnade de kollektiva intressena eller är det tvärtom. Trygghetens roll som ett kollektivt rättsgott debatteras också i Tyskland.

Hobbes straffrättstänkande är intressant därför att hans rättsuppfattning på många sätt är modernare än den som de flesta av hans efterträdare företräder. Trots att han är en naturrättsteoretiker, betraktar han rättens och statens uppgifter ganska realistiskt. Strafflagarna måste enligt honom vara vettiga. De skall vara nödvändiga för folkets bästa. Kremkus uppfattar Hobbes nästan som en tidig representant för den kritiska Frankfurtskolan – om man får använda en sådan term. Straffrätten måste enligt båda skapas restriktivt och till den får inte gripas i onödan. I ett senare skede kritiserar Kremkus dock Hobbes för att han alltför öppet förvandlar straffrätten till ett politiskt instrument för statsmakten.

De rättfärdigande och tillåtande grunderna följer enligt Hobbes redan av naturrätten: människan har en naturlig rätt att försvara sig, om inte statsmakten kan komma henne till hjälp. Naturrätten spelar en viss roll också för varför staten bestraffar människor: laglydnaden är en naturlig förpliktelse, och brotlingen bryter egentligen inte enbart mot strafflagen utan samtidigt redan mot samhällsfördraget. Också den straffrättsliga skulden har därför flera betydelse. I sig tycks Hobbes ha en ganska modern uppfattning om det straffrättsliga ansvarets dogmatiska grundstruktur, vilket givetvis är förvånande.

Kremkus bok är en informativ introduktion till Hobbes straffrättstänkande och rätts-tänkande över huvud taget. Kanske har författaren inte helt undvikit anakronismer när han försöker relatera Hobbes till nutida straffrättsdebatter. Men också rättsproblem som var brännande för flera hundra år sedan kommer fram. Hobbes motsatte sig t.ex. tortyr och visade att det inte fanns stöd för denna i naturrätten. Även annars fäste Hobbes uppmärksamhet vid straffprocessuella principer och krav.

Trots att Hobbes hyste dessa bekymmer kan han nog inte kallas någon humanist i kriminalpolitisk mening. Han var ingen stor reformist av straffsystemet utan ansåg att stränga straff var nödvändiga för att upprätthålla laglydnaden. Rädslan för straff måste väga tyngre än det orätta goda som människan traktar efter. Hobbes betonar straffens allmänpreventiva funktion, men anser att individualpreventiva synpunkter också spelar en viss roll. Efter att själv ha bläddrat i Hobbes bok kan jag konstatera att Hobbes är en rätt analytisk författare som vetenskapligt och rationellt försöker utreda de betingelser under vilka staten kan fungera. Det var inte hans mening att skriva någon pamflett om de rättsliga förhållandena, utan han avsåg att bedriva forskning inom statsteorin på samma sätt som kanske Aristoteles och Machiavelli hade gjort tidigare. Detta framgår inte tillräckligt klart av Kremkus text, och därför är det skäl att rekommendera att läsaren stiftar bekantskap också med Hobbes egen text.

Individens, dvs. gärningsmannens, förhållande till statsmakten är enligt Hobbes det centrala i straffrätten, inte de rättsgoda som skyddas eller brottsoffren. De rättsstatliga skyddsprinciperna är viktiga och principiellt gällande, men samhällsfördraget är så svagt

att gärningsmannen ibland faller utanför rättsstaten och återgår till naturtillståndet. Detta gäller antagligen t.ex. för återfallsbrottslingarna. Om man i detta "krigstillstånd" möter statsmaskineriet, kan man inte vänta sig ett långt liv.

Leviathans två ansikten beskrivs färgstarkt av Kremkus. Medborgarna i staten förvandlas ibland till statens rättslösa fiender. Rättspositivismens halvdolda maktdimension får i Hobbes verk ett klart uttryck, som förvisso ger anledning till eftertanke om rättens egentliga karaktär i dagens värld. Därtill kommer att Hobbes inte enbart var en filosof som betonade auktoritetens roll i sin statsteori; han var de facto, i tidens anda, också en starkt religiös tänkare som sist och slutligen såg staten som Guds verktyg på jorden.

Kremkus bok är fascinerande och lättläst, men dessvärre inte något mästerverk. Vetenskapligt mest intressant ter sig gränsdragningen mellan den positiva rätten och naturrätten eller jämförelsen mellan Hobbes och Feuerbachs straffteori. Trots att Feuerbach skrev sin "Anti-Hobbes", påvisas betydelsefulla likheter mellan Hobbes straffteoretiska åsikter och Feuerbachs välkända teori om det psykologiska tvånget. Hobbes själv betonade att han inte godkände andra än utilitaristiska argument för legitimering av straffhot och straffpraxis, och Feuerbach tycks ligga närmare Hobbes än Kant.

För egen del måste jag erkänna att jag inte tidigare kände till hur nyanserad Hobbes var i sitt straffrättstänkande, även om han inte i någon större utsträckning koncentrerade sig på straffrättsliga teman. Han hade emellertid en encyklopedisk beläsenhet och hörde till sin tids absolut viktigaste filosofer. Hobbes själv trodde närmast att hans verk skulle innefatta eviga sanningar. Detta berodde antagligen på hans syn på människan. Hur man betraktar människan och samhälleligt liv har trots allt kraftigt förändrats under de senaste århundradena. Kanske till och med mera än själva straffrättsjuridiken. – Samhällsfördraget var således en farlig fiktion. Detta tycks sist och slutligen vara också författarens åsikt.

Kimmo Nuotio
Helsingfors universitet

Michael D. Lyman & Gary W. Potter: Organized Crime, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey, 1997. 474 sider, \$ 50.95.

Organized Crime er en innføringsbok eller rettere en lærebok for studenter som ønsker å sette seg inn i fenomenet organisert kriminalitet. Boka er pedagogisk utformet ved at den stiller spørsmål til leseren underveis av typen "Critical Thinking Project", "You Decide" og ved oppsummeringer "What Have We Learned?" og "Do You Recognize These Terms?". Her nytter det såvist ikke å sove i timen! Jeg likte disse stadige tenkepausene og mener at det fungerte godt i denne boka. Spørsmålene og de stadige kritiske tenkeprosjektene var ikke altfor ledende i utformingen.

Organized Crime er ført i et levende språk og omhandler ulike tema som de fleste synes er spennende. Forfatterne gir fargesprakende fremstillinger av ulike mafiosers liv, her er det mye sex 'n. drugs & rock 'n roll. Dette er uten tvil historier som studentene vil huske til eksamen. Men alt er ikke like bra i Lyman og Potters bok. Boka er omfangsrik, nærmere 500 sider og noen tema vies særlig mye plass ofte uten at jeg riktig fatter hvorfor. Blant annet er det et langt kapittel om narkotika som er av mer generell art. Dette og en del annet kunne med fordel vært slanket. Slik det nå står så sitter anmelderen igjen

med en mistanke om at dette er fyllstoff som er tatt med fordi forfatterne tilfeldigvis også har skrevet en bok om narkotika.

Organisert kriminalitet er et felt som mange mener mye om. Stort sett synes forfatterne, etter min ringe kunnskap innen feltet, å greie balansekunsten mellom en nøktern vitenskapelig fremstilling og myndighetenes skremelsesbilder rimelig godt. Lyman og Potter slår hull på en del av de vanligste mytene om organisert kriminalitet, men faller likevel av og til for fristelsen å benytte seg av lett tilgjengelige ukritiske data. Boka synes preget av en viss ambivalens, forfatterne ønsker å være både politi og vitenskapsmenn på en å samme gang. Til en viss grad kan det forsvares fordi boka ønsker å presentere ulike syn på fenomenet. Dette er i så måte en bok for både praktikere og mer utpreget akademiske studenter. En svakhet for lesere utenfor USA er at *Organized Crime* er så utpreget amerikansk når det gjelder eksempler, historie og virkelighetspresentasjon. Boka dreier seg stort sett om verden sett gjennom amerikanske øyne og amerikanske forhold. Hvis forfatterne reiser til Italia så er det for å spore røttene til den amerikanske mafia, hvis de ser på Bolivia eller Colombia så er det for å belyse hvordan disse landene forsyner USA med narkotika. Mange av eksemplene som benyttes ligger tett opp mot slikt "alle vet", men som ikke så lett kan vitenskapelig dokumenteres. Eksempelvis blir båndene mellom John F. Kennedy og mafiaen eller Nixon, Reagan og organisert kriminalitet fremstilt på en relativt spekulativ måte. For en nordmann synes mye av det som presenteres ganske uvirkelig. Et annet mulig ankepunkt er at forfatterne unntaksvis ser verden fra gangsternes eller gjengmedlemenes ståsted. Hvorfor havner man i en gjeng, hvordan er livet som pusher? Etter min smak blir presentasjonene ofte ensidige og enkle med vekt på myndighetenes gode kamp mot mafiaen, men det kunne vært verre. Et siste moment er kapittel 2 hvor det presenteres teorier som kan forklare organisert kriminalitet. Her er det mye som strengt tatt ikke er *teori* i vitenskapelig forstand, en del av det vil jeg kalle perspektiver. Mange av "teoriene" virker noe søkt, som rational choice og de psykologiske teorier om antisosiale personligheter. Slik jeg ser det så presenteres det ingen gode grunner for hvorfor psykopater eller sosiopater (to meget omstridte termer) skulle velge å gå inn i kriminelle organisasjoner. I det hele så kobles ikke teoriene godt nok til empirien og dette kapitlet virker derfor noe uforløst.

Til tross for disse skjemmende svakheter synes jeg stort sett Lyman og Potters bok fungerer godt som innføringsbok. Denne burde nok vært strammet inn en god del, til under 300 sider, og den kunne nok hatt litt mindre "kruttrøyk" preg. På den annen side så er det underholdende lesning og fungerer godt som en første presentasjon av feltet. *Organized Crime* gir leseren lyst til videre studier innen feltet, fungerer godt som veiviser og som håndbok hvor man på en enkel måte får lett tilgjengelige fakta. Den anbefales derfor med visse forbehold som innføringsbok.

Paul Larsson
Universitetet i Oslo

Samuel Walker: Sense and Nonsense about Crime and Drugs. A Policy Guide. Fourth Edition. The Wadsworth Contemporary Issues in Crime and Justice Series. West/Wadsworth Publishing Company 1998. 288 + xxii sider. ISBN 0-534-50867-7.

Denne relativt enkle og temmelig lettlete læreboka formidlar kunnskap om praktiske effektar av amerikansk kriminalpolitikk dei siste 25 år i lys av dei dominerande to politiske ideologiar i USA. Verken den konservative eller den liberale fløyen er i særleg grad basert på empiriske fakta, fastslår forfattern, og i sin gjennomgang tar Walker utgangspunkt i velkjente politisk-ideologiske formodningar på kvar fløy om årsakar til og virkemiddel mot kriminalitet, hovudsakelig ran og innbrudd. I sin gjennomgang av dei kriminalpolitiske betraktningssmåttane til begge ideologiane er det imidlertid nettopp empiriske fakta som Walker legg til grunn i boka; han vurderer kontinuerleg desse betraktningssmåttane opp mot empiriske funn. Dermed endar han opp med til saman 48 kriminalpolitiske holdepunkt som blir lansert utover i boka som sikre slutningar.

Walker er temmelig krass i sine innledande karakteristikkar av dei kriminalpolitiske oppfatningane på begge fløyar. Han fastslår i dei innledande kapitla i boka at den offisielle, men idealistiske oppfatninga av korleis rettssystemet angivelig virkar, er falsk og urealistisk. Verken lov, orden eller rettferdigheit, men kaos, pregar reint faktisk rettssystemet. Ettersom verken den konservative eller den liberale kriminalpolitikken bygger på sikre holdepunkt, men i følge Walker hovudsakelig på indoktrinerande fiksjon framfor fakta, karakteriserer han i slutten av første kapittel begge desse formodningstypene som ein type kontrollteologi ("crime control theology").

Boka til Walker er altså ein "Policy Guide" som tar opp henholdsvis i kva grad fornuft og nonsens råder i amerikansk rettsvesen. Han avviser krigsmetaforen som amerikanarar bruker så hyppig i samband med kriminalitet: "war on crime". Nokon seier, slik som i militær krigføring der fienden kan overvinnast fullstendig, vil aldri lykkast imot kriminalitet. Dessuten skaper metaforen eit markert skille mellom "oss" og "dei"; eit skille som indikerer at kriminelle er andrerangs menneske uten dei samme sivile rettar som lovlydige. Boka er eit oppgjer med kva forfattern fastslår er to variantar av den kontrollteologien som pregar amerikansk kriminalpolitikk. Konservativ kontrollteologi blir fyldigast evaluert i boka ettersom det er denne som har vunne mest oppslutning i USA dei siste 25 år. For å illustrera både korleis Walker gjennomfører sitt prosjekt og kva aktualitet boka har for andre vestlege land, Skandinavia inkludert, vil det følgjande trekka fram ein del eksempel på kjennetegn på begge versjonane.

Den konservative kontrollteologien i USA blir behandla under fellesoverskrifta "'Get tough": The Conservative Attack on Crime" i den andre hoveddelen i boka. I dei ulike enkeltkapitla, tilsammen fire, som denne hoveddelen består av, viser Walker kva empirisk grunnlag som foreligg for å hevda, slik det ofte skjer fra konservativt hold også i andre land enn USA, at auka opprustning av politistyrken og at ulike typar av innskjerpning av straffer nærmast automatisk vil medføra redusert kriminalitet. Eintydige svar på desse spørsmåla foreligg i følge Walker ikkje, men han imøtegår sterkt ved hjelp av empiriske funn dei nærmast slagordprega tiltaka på desse områda som konservative held fram må til som effektiv kontrollpolitikk.

Den utbrede forestillinga innanfor konservative kretsar om at kriminalitet kan bli redusert dersom politiet ikkje blei hindra i si yrkesutøving, omfattar to kategoriar av endringar. Den eine er tilføring av ytterligare ressursar i form av menneskap og utstyr; den andre er eliminering av hemmande prosedyrar med hensyn til framgangsmåtar ved sik-

ring av bevis og tilståingar. Men noko enkelt svar på effektivt politiarbeid finst i følge Walker ikkje; spesielt ikkje enkeltfaktorar fra "nulltoleranse"-linja som bl.a. hurtigare respons overfor lovbrudd fra politiet (aktuelt berre i ca. 3% av tilfella). Årsakane er ulike, fastslår Walker, men oppklaring dreiar seg i første rekke om informasjon om namngitt(e) mistenkt(e). Der dette manglar, vil verken antal tjenestemenn, auka arbeidstid eller endra prosedyrar nødvendigvis vera av større betydning. Men Walker poengterer samtidig at det ei gal slutning at det vil vera totalt uten betydning kva måtar politiet arbeider på.

Med hensyn til kva effekt som innskjerping av straffer vil ha på kriminalitetsutviklinga, drøftar Walker ei rekke ulike ordningar med stor oppslutning fra konservative i USA. Felles har samtlige at det forelegg empiriske holdepunkt for å fastslå at desse tiltaka er unødvendige eller i verste fall gjer vondt verre. Av gjennomgangen som Walker foretar, gir bokomtalen berre rom for å nemna to av ankepunkta fra konservativt hold om at eksisterande sanksjonar er for milde.

For det første gir Walker sjølve avskrekkingsideologien, grunnsteinen i den konservative kontrollteoplogien, liten støtte. Ein viktig årsak til dette er at formodninga som denne enkle forutsetninga tar som gitt, nemlig at folk vil unngå kva som er ubehagelig, er ei tiltru til rasjonalitet som grunnlag for menneskelige handlingar som er ideologisk fundert. Forskning som Walker refererer viser at ved lovbrudd blir det tatt lite hensyn til auka straffetrussel, slik at kostnadsaspektet er tydeligvis ingen hovedfaktor. I staden styrer kortsiktig impulsivitet; i den grad rasjonelle overveingar av framtida blir foretatt, ber desse preg av fatalisme eller av at noko egentlig alternativ manglar grunna eksisterande sosial situasjon.

Avskrekkingsteorien gir ikkje særlege gode empiriske argument for å skremma nokon fra å avstå fra kriminalitet. Ikkje eingong ei uetisk og grusom straff som dødsstraff (attpå til blei minst 23 uskyldige avliva i forrige århundre) gjer dette, ettersom antal drap i følge Walker viser seg å auka signifikant i tida kort etter at ein dømt er avliva.

For det andre imøtegår Walker kraftig den tilslutninga som konservative gir inkapasitering. Sammen med jubelen om tilstrekkelig avskrekkande straffer er vel ropet om å fjerna kriminelle fra gatene å betrakta som det aller mest ynda kriminalpolitiske utbruddet fra konservativt hold: "Lock 'em up! Through away the key!". Ei av oppskriftene som i så måte haustar applaus fra konservativt hold, gjeld obligatorisk straffeutmåling ("mandatorry sentencing"). Dette blir hyppig brukt ved narkotika- og våpenlovbrudd. Tida mellom 14-24 år er gjennomgåande den mest kriminelt aktive perioden. Automatisk livsvarig fengsel etter tredje alvorlige lovbrudd kjem nødvendigvis i hovedsak til å ramma kriminelle som har passert dette alderstrinnet eller i det minste vil vera i avslutningsfasen. Men at middelaldrande og jamvel eldre kriminelle som uansett ikkje begår mange, viss i det heile tatt fleire, lovbrudd dersom dei blei lauslatt, skal sona livsvarig fengsel, får knapt større kriminalitetsreducerande effekt. Uansett medfører slike forhåndsdefinerte straffer at fengsla blir så overfylte at allerede innsatte fangar likevel må sleppast tidligare ut for å få plass til dei neste som skal dømmast. Eit samla fengselsapparatet med plass til alle fell for kostbart jamvel i eit kriminalpolitisk konservativt USA.

Det amerikanske fengselsystemet, med si forankring i konservativ kontrollteologi, fungerer kort sagt ikkje som forutsatt. Nå er det stadig mangt som skiller skandinavisk kriminalpolitikk fra amerikansk, men eit grunnleggande fellestrekk er likevel tilslutninga til straffeskjerping for i det minste visse typar lovbrudd. Men i den grad funn fra USA kan overflyttast til Skandinavia, tydar dette på at innskjerpa straffer neppe kjem til å medføra større reduksjon, om nokon, i kriminelle handlingar.

I hoveddel fire i boka analyser så Walker empirisk den forskrifta som liberale framheld, nemlig å endra både menneske og samfunn slik at kriminalitet blir redusert. Walker undersøker rehabiliteringstiltak og går i rette med påstanda "nothing works!". Så nedslående viser funna presentert av Walker at situasjonen langt fra er, men ei generell tiltru til slike program er verdifundert og ideologisk prega. Det foreligg ingen overbevisande empirisk dokumentasjon på at noko korrigeringsprogram er effektivt for einkar lovbyrtar. Predikeringsproblematikk gjer seg gjeldande med hensyn til kva tiltak som virkar best for kven. Ytterligere ein fare som Walker framhevar i samband med mange korrigeringsprosjekt, er dessuten den "nettutvidingseffekten" som desse lett får i slike tilfelle der lovbyrtar i staden tradisjonelt ville ha fått betinga dom, unngått arrestasjon eller tiltale o.l.

Med hensyn til mulige reformar innanfor lovverket og justisvesnet som kan fungera kriminalitetsreducerande, presenterer Walker to hovedkategoriar av tiltak, nemlig avkriminalisering av ulovlege handlingar og fjerning av skeivheit innanfor rettsvesnet i form av rasediskriminering. Avkriminalisering heng sammen med ei oppfatning av at amerikansk lovverk er alt for omfattande, slik som illegaliseringa i mange statar av lausgjengeri, offentlig fyll, pengespel, abort, sambuarskap, samleie før ekteskap, "unaturlege" seksuelle handlingar mellom samtykkande voksne, f.eks. analsex. Walker fastslår at ingen sammenheng mellom slike handlingar og alvorlig kriminalitet er påvist (prostitusjon blir hevda å utgjera eit mulig unntak: kundar blir robba, halliken mishandlar) og at i den grad slik adferd i det heile tatt er å betrakta som etisk problematisk, bør høvelige former for behandling brukast i staden for juridisk sanksjon. Med hensyn til diskriminering av i første rekke svarte konkluderer Walker med at det ville bli eit meir rettferdig rettsapparat i USA dersom rasediskrimineringa blei eliminert, men han fastslår at dette ville ikkje redusera omfanget av alvorlig kriminalitet. Walker drøftar for øvrig kun rasediskriminering. Boka går ikkje inn på sosial forskjellsbehandling innanfor amerikansk rettsvesen. Dette er beklagelig fordi det ville ha aktualisert den ytterligere i forhold til skandinaviske forhold.

Hoveddel tre, kapittel ni og ti, tar opp eit tema der konservative og liberale i følge Walker deler oppfatning, nemlig at våpen er ei hovedside ved kriminalitetsproblemet. Like fullt er konservative og liberale uenige om kva som kjennetegner våpenproblemet og korleis det skal løysast. Liberale ønsker å regulera våpenomsetninga ("guns kill people"); konservative ønsker å sanksjonera overfor kriminelle som bruker våpen ("guns don't kill people - people kill people"). Foreslåtte tiltak fra kvar fløy er prega av respektive standpunkt. Walker stiller seg i hovudsak skeptisk til dei ulike forslaga til innføring av restriksjonar på kjøp. Hovedårsaken er det enorme antalet våpen som allerede finst i omlop i USA. Derimot tydar restriksjonar mot å bera skytevåpen visse stadar for på denne måten å eliminera antal bruks situasjonar på at våpenrelatert kriminalitet går ned.

Det kan likevel vera verdt å minna om at antakelig er andelen norske heimar med tilgang til skytevåpen, rifler inkludert, trulig om lag den samme som i USA. Følgelig kan det tydeligvis trekkast i tvil korvidt ein så klar enkeltfaktor som tilgang til våpen treng å utgjera hovedårsak til "skytevåpenrelaterte fataliteter". I så fall skulle også Norge (og andre skandinaviske land?) vera registrert for ein betydelig andel. Vesentlige kulturvariablar synest tvert imot avgjerande for å forklara bruk av skytevåpen uten at Walker går inn på dette aspektet i sitt utelukkande empiribaserte resonnement.

Hoveddel fem, kapittel tretten, framstår som noko isolert fra boka for øvrig ettersom

boka her bryt med den dualistiske kontrollteologien. Tematisk fokuserest det på kva for ein narkotikapolitikk som vil redusera grov kriminalitet. Walker fastslår at svært få innbrudd og ran er direkte relatert til narkotika. Dermed ville berre ein begrensa reduksjon i kriminalitet inntreffa, sjøl om ein skulle forestilla seg at det hadde lykkast å fjerna all illegal narkotikabruk. Med hensyn til kategoriar av tiltak overfor narkotika og kriminalitet, samsvarer desse ikkje med den dikotomiseringa mellom konservative og liberale som Walker har brukt ellers i boka. I staden innfører han eit triadisk skjema ("Hawks", "Owls" and "Doves") ettersom både konservative og liberale har iverksett strenge straffer og opplæringstilbud parallelt. Med hensyn til effekt avviser Walker generelt både harde straffetiltak ("haukar"), utdanningstiltak ("ugler") og behandlingstilbud ("duer"). Walker oppsummerer at dei samme kriminalproblema som i dag hovedsakelig vil bestå ettersom relasjonen mellom narkotika og alvorlig kriminalitet er sterkt multifaktoriell. Å legalisera narkotika, slik jamvel visse konservative sluttar seg sammen med ein del liberale om, men som opinionen stiller seg steilt imot (med visse variasjonar), betraktar imidlertid Walker som risikabel gambling. For lesarar som måtte vera inneforstått med perspektiva til Nils Christie og Ketil Bruun i "Den gode fiende", står presentasjonen til Walker langt tilbake. Til dette er analysen til Walker av narkotikapolitikk og -problematikk for enkel og snevert faktaorientert. Det har likevel interesse å få presentert ei kortfatta empirisk oversikt over påvisbare effektar av ulike konkrete tiltak mot narkotika.

Et kortfatta konklusjonskapitlet startar med å fastslå følgande kriminalpolitiske paradoks, nemlig at sjøl om ratene for registrerte lovbrudd, voldskriminalitet spesielt, har falle dramatisk, har få, om noko, kriminalitetsreducerande tiltak lykkast i å påvisa effekt. Men dersom det aller meste av kontrolltiltak er nonsens, korleis skal så dette fallet kunna forklarast? Etter å ha sortert bort alle politiske motiv (hordene av nye politikonstablar, nulltoleransetaktikken, antinarkotikaprogram og inkapasitering), finn heller ikkje Walker noko rimelig forklaring basert på vitenskapelig(e) faktor(ar). Til det endrar menneskelig atferd seg for mykje, hevdar han. I staden viser han til tidligare fall i kriminalstatistikken uten at historikarar har funne eksakte forklaringar. Konklusjonen blir at det egentlig fell uråd å forklara slike langtidsendringar i handlingsmønster. Framforalt, understrekar han, bør ikkje spesielle tiltak tilkjennast årsaksforklaring på slike langtidsendringar.

Etter å ha lest ei lærebok som hadde som programerklæring at fakta og empiri skulle avdekka svara, endar det altså likevel med at forfatternen på ein vag måte antyder at dei egentlige årsakar må søkast på anna vis. Slik sett minnar avslutninga om "Hvor tett et samfunn" av Nils Christie. Walker stiller ikkje, som Christie, spørsmål ved kor pålitelige dei kriminalstatistikkane han bruker egentlig er eller ei, men han framheld like fullt at hovedløysninga på kriminalitetsproblemet mest sannsynlig heng sammen med den dominerande livsførselen (Walker bruker variasjonen i graviditetsmønstra blant yngre som eit anna eksempel på endra livsførslar). Justisvesnet kan dermed lite gjera bortsett fra å forverra det heile; det er utbedring av sosiale livsmønster som eventuelt kan leda til reduksjon i kriminalitet. Derfor er kanskje det viktigaste innholdet i boka at rabiate straffer (og heller ikkje behandling) slik som i USA, ikkje vil redusera (vinnings)kriminalitet nemneverdig. Dei aller fleste vil bli mindre kriminelt aktive etter at dei har passert 25 årsalderen. La oss derfor, slik Nils Christie har framholdt, gjera så lite som vi tør med hensyn til sanksjonar - i alle fall inntil dette alderstrinnet. Boka formidlar, uten eksplisitt å framholda dette, på enkel måte innsikt i denne problematikken

I gjennomgangen som Walker foretar av innholdet i amerikansk kontrollteologi blir

atskillig velkjent omtalt for lesarar med fyldig kjennskap til straffeproblematikk. For mindre kriminalpolitisk skulerte er boka som litt av eit funn å betrakta i samband med den konservative kontrollteologiske vinden som råder også i Skandinavia nå rundt årtusenskiftet. Uten at den strengt empirisk baserte gjennomgangen i ønska grad kan seiast å bidra til samfunnsfaglig avklaring, gir denne, som nemnt, relativt enkle boka lesaren fleire viktige former for utbytte. Den gir eit lettfattelig innblikk i sider ved det amerikanske strafferettsapparatet, slik at lesaren i neste omgang kan danne seg eit likeframt inntrykk av grunnleggjande forskjellar til eige land (ein del komparativ forskning blir kort referert). Vidare burde boka allerede som ei pragmatisk oversikt over praktiske effektar unektelig vekka stor interesse. Men den viktigaste grunnen til aktualitet heng sammen med den myndige bastionen som amerikansk kriminalpolitikk har representert og stadig utgjer som sentralt ideologisk mønster i dei aller fleste vestlige land. Både den konservative og den liberale amerikanske ideologien har (eller har hatt) sentral kriminalpolitisk betydning både for Skandinavia og Vesten for øvrig. Om enn ikkje på samme måte og i samme grad, eksempelvis med hensyn til blodveien inn i dødskamra i amerikanske fengsel nå om dagen, har mange kriminalpolitiske tiltak fra USA i seinare år vunne stor tilslutning også i Skandinavia: "nulltoleranse"-linja er eit aktuelt eksempel. Boka anbefalest kort sagt til alle som på ein enkel måte skulle ha behov for eller ønske om innsikt i vesentlige kriminalpolitiske virkemiddel som blir kasta fram i samtidsdebatten.

Per Hage

Universitetet i Oslo

Howard Parker, Judith Aldridge & Fiona Measham. Illegal Leisure. The normalization of adolescent recreational drug use. Routledge: London, 1998.

Denne bog, som er udgæet fra det Sociale Forskningscenter i Manchester, er en gave til dem der godt vil blive lidt klogere på debatten om de unges brug af rusmidler. Som ønsker sammenhengende forståelse fremfor skrækblandet og pirrende moralsk forargelse.

Den tager sit udgangspunkt i en beskrivelse af en longitudinel undersøgelse af unges stofbrug, en type undersøgelse der er lige så værdifuld som den er sjælden, hvilket selvfølgelig hænger sammen med at det er et tidskrævende og kostbart forskningsdesign.

Forfatterne har undersøgt brugen af stoffer, motiverne for, og konsekvenserne, blandt 700 fjortenårige fra Nordøst England (Manchester og Merseyside), og fulgt gruppen frem til det attende år. De unge har udfyldt spørgeskemaer, som er blevet suppleret med personlige interviews.

Brugen af stoffer har et imponerende, eller skræmmende om man vil, omfang i England, og signalerer formentlig hvad vi herhjemme kan vente os af fremtiden - nemlig et yderligere stigende stofbrug. De unge briter drikker ligesom de danske stort set alle sammen, men har i tillæg et stort forbrug af illegale stoffer, først og fremmest cannabis, men også amfetamin, ecstasy og LSD. Livstidsprævalensen er 36,3 % blandt de 14-årige og stiger til 64,3 % blandt de 18-årige, og prævalensen for et mere regelmæssigt brug (sidste måned) er hhv. 20,4 og 35,2 %.

Det er bl.a. dette udstrakte forbrug der får forfatterne til at tale om normalisering eller trivialisering af forbruget af illegale stoffer, inklusive ecstasy. Det betyder ikke, at brugen

af de gamle (hash, amfetamin og LSD) og det nye (ecstasy) illegale rusmidler er blevet almindeligt eller gennemsnitligt på samme måde som brugen af alkohol og tobak. Men det betyder, at brugen af disse stoffer har bevæget sig fra samfundets periferi mod centrum, fra afvigende, og relativt velafgrænsede, subkulturer ind i den almindelige ungdomskultur. Brugen af hash, amfetamin og ecstasy er ikke begrænset til unge med personlige eller sociale problemer, er oftest ikke ledsaget af følgekriminalitet eller social stigmatisering, bruges af unge som i alle henseender fungerer normalt, og som ikke føler at forbruget har konsekvenser hverken for dem selv eller andre. De illegale rusmidler bruges, på linie med alkohol i et "pick and mix" approach, for at blive glad og afslappet og for at gøre samværet med andre unge mere muntret og spændende, men også, hvad der er mere dystert, som en flugt fra ensomhed og kedsomhed. Brugen af rusmidler opleves som rationelt, og ikke behæftet med større risici end så meget andet i en ungs tilværelse.

Og det stigende forbrug anskues da også af forfatterne som en reaktion på den stadig længere og mere usikre ungdomstid, præget af en semi-selvstændighed, høj grad af ansvarsfrihed, megen fritid sammen med vennerne, penge mellem hænderne, men også med mange krav og usikkerhed på hvad fremtiden vil bringe. De unge bruger ikke rusmidler fordi de er nogle hedonistiske syrehoveder, men fordi det fundamentalt er sjovt (og afstressende) at bruge rusmidler, især sammen med vennerne. De skelner ikke så meget mellem hvilke rusmidler der er tilladte, og hvilke der ikke er det, og det at bruge rusmidler sidestilles med alle de øvrige risici der er ved som ung at vokse op i et risikosamfund. De løber risici, men kalkulerede sådanne, og gør det ikke som et udtryk for tåbelighed eller oprørskhed. De unge er *drug wise*, og har et større kendskab til de forskellige rusmidler og mere nuancerede og differentierede holdninger end de fleste officielle eksperter, i hvert fald når det drejer sig om korttidsvirkningerne. Hvilket også bevirker at de unge skelner mellem de enkelte rusmidler, deres virkninger og skadevirkninger, hvad de bruger dem til, hvor og hvornår. *Crack* og *heroin* betragtes som farlige og stigmatiserende rusmidler, og er helt bestemt ikke inkluderet i normaliseringstendensen. Alkohol og hash befinder sig i den modsatte ende af spektret og betragtes som sikre rusmidler, mens amfetamin, ecstasy og LSD indtager mere tvetydige positioner. De unge foretager en *cost-benefit* analyse når de indtager stoffer, selvom det selvfølgelig sker at denne analyse ikke er lige holdbar i alle situationer. Hvor meget sjov får man ud af det i den givne situation, og hvor store omkostningerne er. Det er derfor forfatternes synspunkt, at enhver oplysningsindsats som sit formål skal have at hjælpe de unge til foretage den mest kvalificerede risikokalkule. Oplysning bør derfor være nøgtern, sandfærdig og ikke-dramatiserende. Bevæger man sig ud på overdrevet i den gode sags tjeneste for at skræmme de unge, og det er der mange eksempler på, gør man mere skade end gavn.

Sket er forfatternes hovedtese, at der er sket en normalisering af brugen af en række illegale stoffer. Det er en proces som kræver en fornuftig regulering og *management*, hvis man skal undgå for mange skader, og som man slet ikke er begyndt på fordi den *war on drugs* som startede under de konservative, og er videreført uden forbehold af New Labour, blokerer for ethvert fornuftigt tiltag.

Det gør den bl.a. fordi *war on drugs* diskursen kolporterer en lang række falske myter om stofbrug, som fx at der er en stærk sammenhæng mellem stofbrug og kriminalitet, at brug hos flertallet udvikler sig til afhængighed, og at brug og misbrug skyldes *peer pressure*. Alt sammen påstande som i enkelte tilfælde kan være rigtige, men som generelt er

forkerte, og som gør det uforholdsmæssigt vanskeligt at diskutere betydningen af de unges stofbrug og hvordan det bedst reguleres. Disse falske myter kolporteres selvfølgelig i den bedste hensigt pga. en dybfølt frygt for de illegale stoffer og et hedonistisk tabu, men de gør det umuligt at skelne mellem de forskellige stoffer og forskellige former for brug.

Og derfor bliver forsøgene på en regulering af stofbruget så inkonsistent, hvilket primært får sit udtryk i en allokering af stort set alle ressourcer til kontrolpolitikken og åndssvage kampagner, og meget lidt til fornuftig forebyggelse, saglig oplysning og rådgivning, med henblik på at begrænse skaderne ved et uhensigtsmæssigt brug, og behandling.

Illegal Leisure er en inspirerende bog. Den beskriver en spændende undersøgelse med et væld af data og illustrative case stories og sætter dem ind i en rusmiddelpolitisk sammenhæng. Og forfatterne er ikke bange for spidsformuleringer. Kan varmt anbefales som en inspiration i den danske debat om unge og rusmidler.

Peter Ege
København

Anthony Heaton-Armstrong, Eric Shepherd & David Wolchover (eds.): Analysing Witness Testimony. A Guide for Legal Practitioners & Other Professionals. Blackstone Press Limited 1999. ISBN 1 85431 7318. 360 p.

Vad hände? Vem sa vad? Vad visste A, vad trodde B, vad avsåg C? Ett vittne kan svara fullständigt uppriktigt och vara mycket övertygande, men ha helt fel. Det händer att människor till och med påtar sig ansvaret för hemska gärningar de aldrig utfört. Lord Bingham of Cornhill, Lord Chief Justice of England and Wales skriver i förordet till denna nya bok om att analysera vittnesmål, att man inom rättssystemet nu börjat förstå att de inledande frågorna inte alltid har så entydiga svar. Han menar att vetandet som redovisas i denna bok kan förbättra möjligheterna att åtskilja vad som är sant/tillförlitligt och vad som är falskt/otillförlitligt. Då måste man känna till vad som kan påverka minnet och andra förhållanden som kan påverka en persons förmåga att avge ett tillförlitligt vittnesmål. Det är också väsentligt att veta hur man ska förhöra för att minimera påverkan. Vidare är det väsentligt att ha kunskap om metoder att bedöma vittnesmål, så att otillförlitliga uppgifter kan särskiljas från tillförlitliga (reliable). Boken om att analysera vittnesmål består av dessa tre delar: minne, förhör, metod. Den är mycket pedagogiskt utplagd och substansrik.

Varje del inleds med en summering av de i denna del ingående kapitlen. Varje kapitel avslutas med en sammanfattning samt en kommentar skriven av bokens redaktörer. Två av redaktörerna är advokater (Heaton-Armstrong och Wolchover), en är psykolog (Shepherd). De olika kapitlen är skrivna av fackkunniga personer med gedigen kunskap så att den kan användas som den är tänkt att vara, en handbok. I bokens första del har till exempel Malcolm Lader skrivit om drogeffekter och Peter Fenwick om handlingar som är möjliga att utföra och uppleva i olika sömntillstånd.

Utbildning behövs också om vad som kan åstadkomma falska vittnesmål, förutom abnormala förhållanden och medveten lögn, framhåller bokens redaktörer i det avslutande kapitlet med rubriken "problematiska vittnesmål." Där ger de också en lång rad övertygande argument för att vittnesförhör med målsäganden och tilltalad, samt med perso-

ner som kan ha viktiga oppgifter, skall dokumenteras, i varje fall med en vanlig enkel lydbandspelar.

Hur får man fram anvendbar og samtidig tillförlitlig ("reliable") information från dem som förhörs? Eller är syftet med förhöret ett annat, att få fram det som brukar kallas ett "bra" hållbart vittnesmål, eller en "stark utsaga/berättelse"? Kan man med ett sådant syfte negligera kravet på tillförlitlighet?

Eric Shepherd og Rebecca Milne skriver att endast bandinspelning av förhören kan åstadkomma en förändring av förhärskande praxis. De sammanfattar rådande praxis med denna uppräknin: förutfattade meningar, färdiga fallteorier, känslan av att veta svaret og därför stänga av undersökningen på ett för tidigt stadium, bekräftelsefel og en tendens att stryka bort motsägelser.

Poliserna förhör, og skriver också sin redogörelse, för att få fram en så "bra" vittnesberättelse som möjligt. Det är, enligt Shepherd og Milne, en redogörelse som är putsad, rimlig og entydig. Psykologiskt, praktiskt og bevismässigt kan polisen påverkas av det denne före förhöret menar sig veta, eller tror har hänt, utgå från detta i sina frågor eller på andra sätt förmedla sin uppfattning till den hörde og skriva ned det han/hon tycker sig ha fått bekräftat i sin rapport. Om polisrapporten sedan används som referens i en rättegång, som tidmässigt oftast ligger långt senare, blir effekten lätt felaktiga upplysningar från alla ("misinformation effect"). För att få fram en trogen uppteckning av vad ett vittne själv berättar måste man förhöra på ett icke styrande sätt ("patterned/non-directive style") og lyssna aktivt. Då får man fram flera icke avbrutna redogörelser vilka, om de bandats, kan analyseras systematiskt og undersökas grundligt.

Detta sätt att förhöra med både så mycket fritt berättande som möjligt om allt, og icke styrande öppna frågor är gemensamt för den strukturerade intervjun (SI) og den kognitiva intervjun (CI), som utvecklats för att hjälpa vittnen att minnas. Eftersom man med båda förhörsteknikerna får fram en uppsjö detaljer är det väsentligt att banda. Utan banddokumentation är det omöjligt att registrera annat än en liten del av informationen som ges, likaså är det omöjligt att i efterhand kontrollera eventuella tolkningsfel og missförstånd.

De som är emot bandning är de som ej övertygats om att detaljer, vilka reser tvivel bör offentliggöras, skriver Shepherd og Milne. Bokens två juristredaktörer Heaton-Armstrong og Wolchover, förordar att inte bara poliser skall bandinspela sina intervjuer, utan också till exempel socialarbetare og hälsovårdare som i sitt arbete får höra om brottsanklagelser. De skriver att även med den bästa vilja i världen kan det som förhørsledaren fäster på papper bara reflektera ett subjektivt urval av fakta.

SI rekommenderas för barn ("the Home Office Memorandum of Good Practise", observera att ny version kommer våren 2001). Flera undersökningar i bland annat Tyskland (Köhnken et al 1994) har visat att de som tränats i CI i förhör får fram avsevärt flera faktauppgifter angående det hörda vittnets iakttagelser än dem som ej tränats i CI. Ändå går mycken information förlorad. Viss försiktighet påbjuds i den kognitiva intervjun vad gäller uppmuntran att föreställa sig det som hänt (för att därmed bättre minnas, så kallad "imaging"), eftersom forskning visat att det kan innebära en sammanblandning i minnet av källan till det som återges ("source misattribution error").

Graham F: Wagstaff, som skrivit ett kapitel om vittnesuppgifter under hypnos, förordar CI, med hänvisning till att man med denna metod, kan löpa mindre risk att få fram förvanskade vittnesmål utifrån en förutfattad mening än under hypnos. Bokens redaktörer

kommenterar att obandade polisförhör har visat sig minst lika farliga som utfrågningar under hypnos. Brist på rimliga detaljer, avbrott, liksom motsägelser, ofullständiga beskrivningar är väsentligt att notera, framhåller Eric Shepherd och Anna Mortimer. Deras kapitel handlar om att identifiera avvikelser genom systematisk och kronologisk analys av detaljer i avgivna vittnesförklaringar och formella skriftliga dokument. Författarna skiljer på episodiska detaljer (var, när, varaktighet) och identitetsdetaljer som har med utseende, bakgrund och beteende att göra.

När vi läser, lyssnar eller observerar vittnesmål och dokument reducerar vi omedvetet mängden av detaljer till mer hanterbara proportioner för vårt arbetsminne. Vi använder oss av olika reducerande mekanismer för att få fram "kärnan":

- a) utplånande (deletion) - vi mönstrar ut irrelevant eller överflödigt information;
- b) integrering (integration) - vi kombinerar två eller olika idéer till en enda;
- c) generalisering (generalization) - vi reducerar två eller liknande idéer till en; och
- d) konstruktion (construction) - vi "går bortom bevisningen" genom att dra slutsatser.

Inom forensisk psykologi och psykiatri finns en maxim: det som inte kan ha hänt hände inte. Därför kan berättelser som går emot fysiska och psykologiska realiteter, liksom logiskt absurda berättelser, avvisas som icke tillförlitliga.

Men hur ska det vara möjligt att upptäcka alla andra, mer subtila avvikelser, som kan göra en berättelse otillförlitlig? T ex lexikalt språk, detaljkontraster, extraordinära detaljer, intern och extern inkonsistens, beskrivningar som växer, ändrar sig eller blandas med detaljer i andras berättelser? De flesta avvikelserna förblir oupptäckta, om vi inte tar några metoder till hjälp. Metoder som nämns av författarna är:

- Återskapa det som påstås (rita en skiss, eller gestalta fysiskt det som påstås, "rollspel").
- Gör rutnätstabeller av detaljer i olika avgivna vittnesmål kronologiskt ordnade ("grids").
- "THEMA: thematic emergence of anomaly in interview narrative", en variant av rutnät eller celler för uppgifter om olika personer eller företeelser från olika vittnen i den ordning ämnena nämns.
- SE3R: en grafisk metod för att återge narrativa detaljer. Utefter en händelselinje återges episodiska detaljer i kronologisk ordning samt i identitetsfack detaljer rörande människor, platser och enheter.

Efter schematisk uppställning (THEMA) skulle en sammanfattning av till exempel ett påstått ofredande utförd av en tonåring på en sjuårig flicka kunna avslöja att flickan inte givit en, utan fem olika berättelser:

Version 1: Hon visste inte hur han ofredat henne.

Version 2: Hon sa att inget hänt.

Version 3: Hon sa att inget hänt efter att tonåringen stoppat sin tunga i hennes mun.

Version 4: Hon sa att tonåringen smekte hennes könsorgan efter att han stoppat tungan i hennes mun.

Version 5: Hon kunde inte komma ihåg vad som hände efter att tonåringen stoppat sin tunga i hennes mun.

SE3R är värt en närmare presentation. S:et står för Skim, dvs. första steget är att från början till slut skumma igenom förhørsreferatet, dialogutskriften, eller lyssna uppmärksamt på bandet. Motstå frestelsen att titta/lyssna framåt, att bläddra tillbaka eller stanna upp för att memorera en detalj.

E:et står för Extract. När utdrag ur dokumentet görs är det lättast att använda förkortningar. Detta andra steg innebär en systematisk, kritisk genomgång med registrering av vem som sa vad, när, och andra detaljer som har med identitet och händelser att göra.

Grafisk uppställning i kombination med att originaltexten därefter utsätts för viss prövning med hjälp av det författarna kallar "mapping rules" (omvandla första person till tredje, dåtidsform till nutidsform, passiva former till aktiva, indirekta utsagor till direkta, samt se till att alla pronomen är entydiga) kan avslöja en lång rad avvikelser, t ex bristfälligheter i detaljer, diskontinuitet vad gäller sekvenser och logik, tomma berättelser, inkongruent språkanvändning, narrativa kontraster, extraordinära detaljer, variationer och motsägelser. Nedan ett exempel som illustration (min övers. från engelskan):

"I referatet står:

Jennifer berättade för mig att hon blivit sexuellt antastad av herr Piggot i hans rum. Hon sa att herr Piggot smekte hennes privata delar upprepade gånger och därefter frågade om hon kunde suga av honom.

SE3R notering:

Jennifer berättar för Kyllie: "Jag har blivit sexuellt antastad (??) av herr Piggot i hans rum." Jennifer säger: "Herr Piggot smekte mig upprepade gånger på mina privata delar (??) och sedan bad han mig att suga av (??) honom." SE3R klargör således nödvändigheten av att kontrollera exakt vad Jennifer sa till Kyllie."

De tre R:en står för Read, Review och Recall. Den förnyade genomläsningen av dokumentet syftar till kontroll av att detaljerna i texten kommit med i SE3R. Nödvändiga korrigeringar av en detalj som utelämnats, görs. Nästa steg, granskningen, innebär en metodologisk undersökning och utvärdering av den SE3R man gjort med fokus på att upptäcka och framhäva avvikelser. Om det är nödvändigt att minnas materialet är det viktigt att vara systematisk, författarnas råd är att först memorera identitetsuppgifter och därefter händelserna kronologiskt, både nyckelhändelser och avgränsbara episoder utefter händelselinjen.

Avvikelserna man upptäcker med detta systematiska arbetssätt kan vara resultat av hur förhören gått till, av konfabulering, eller av bedrägeri. Konfabulering och medveten lögn (bedrägeri) blandas ofta ihop, påpekar Shepherd och Mortimer, men konfabulering är ett vardagligt fenomen. Det är det vi gör när vi spontant fyller i det som fattas när vi berättar om något vi upplevt. Det kan till exempel vara något vi inte sett, men har dragit slutsatser om, utifrån tidigare erfarenheter. Om den hörde konfronteras empatiskt kan ofta dylika konfabuleringar upptäckas. Hur skall då medvetet oriktiga uppgifter avslöjas? Med "Grid", "THEMA" och "SE3R" är det lätt att uppdaga olika detaljbrister: detaljknapphet, brist på kontinuitet i berättelsen, narrativa kontraster, och "icke skällande hundar." Det sistnämnda syftar på Sherlock Homes påpekande att man måste uppmärksamma att den hörde ej nämnt att hunden skällt, eftersom den borde ha skällt.

Att undvika detaljer är det vanligaste sättet att ljuga, konstaterar Shepherd och Mortimer och refererar till Ekmans arbete "Telling Lies" från 1985. Också generaliseringar,

både i form av "understatement" och "overstatement", kan indikera att det är fråga om lögn till skillnad från konfabulering. Att aktivt bedra och således servera en osann berättelse som sanning fordrar ansträngning, god minnesförmåga och berättartalang, skriver Shepherd och Mortimer.

Om dem som genom minnespåverkan kommit att tro att de varit med om sådant de ej upplevt och därför kan framstå som övertygande då de avger vittnesmål, kan man läsa i Graham Davies kapitel i bokens första del. Det behandlar kontaminering av minnet och bygger i stor utsträckning på experiment utförda av Elisabeth Loftus. Vårt minne är känsligt och kan förvanskas av information vi erhållit före eller efter en händelse. Dessa "desinformationseffekter" (misinformation effects) kan ha orsakats av, att den nya informationen har eliminerat det ursprungliga minnet (destructive updating), att den nya informationen har fyllt igen en lucka i minnet (supplementation), eller av att den nya informationen inte utplånat det ursprungliga minnet så mycket som ersatt det i det aktuella medvetandet.

Falska minnen tas upp av psykiatern Janet Boakes i hennes kapitel om sexuella övergrepp. Faktorer hon nämner, vilka kan betyda att minnet av övergrepp hos en person är falskt är dessa:

- a) Minnet har nyligen fått fram och det har inte tidigare funnits någon misstanke om, att övergrepp skett.
- b) Ett minne gällande tiden före tre år är nästan säkert falskt och gällande tiden före sex år är otillförlitligt.
- c) Minnet har kommit fram i ett sammanhang av psykologisk intervention, speciellt om det varit en praktiker som accepterat förträningsteorin.
- d) Minnesfrämjande metoder har använts.
- e) Personen har deltagit i en "överlevargrupp."
- f) Minnet har stimulerats genom läsning av populärlitteratur om återvunna minnen eller genom annan suggererande påverkan.
- g) Minnet är olikt andra minnen. Det byggs upp som en historia över tid, ofta utifrån små filmliknande fragment, där det första kommer utan någon tidigare kunskap hos personen i fråga om att något dylikt hänt.
- h) Personen påstår att minnet kommer som en "flashback."
- i) Minnet är i sig otroligt eller omöjligt.
- j) Personen uttrycker tvivel om minnet.
- k) Minnet är inte konsistent, utan utvidgas med flera hemspheter och våldsinslag för varje återgivande.

Sympati och skepticism måste gå hand i hand i utredningen av varje nytt fall av påstådda övergrepp, således ingen läsning på förhand, utan ett öppet sinne, poängterar Boakes. Bokens redaktörer kommenterar att tendensen i praktiken ofta är att söka bekräftelse på att övergrepp skett. Detta, skriver de, innebär i sin tur att icke bekräftande information ignoreras eller undviks.

Personligen är jag mycket glad åt boken om att analysera vittnesmål eftersom jag under tio år som psykologisk sakkunnigutredare med Udo Undeutschs och Arne Trankells utsageanalys som bas försökt bygga vidare på deras och andras arbete och utveckla likartade systematiska undersökningsmetoder som jag nu kunnat läsa om. Det handlar

om att genom systematisk, kronologisk analys av uppgifter och utsagor och genom tillämpning av vetenskapliga forskningsresultat om minne och suggestibilitet uppdaga avvikelser och identifiera felkällor. Metoderna är mer tidskrävande än de gängse och kan anses besvärliga. Men med dem går det att göra säkrare bedömningar av vad som är tillförlitligt, och vad som inte är det. Detta borde gagna inte bara enskilda människors rättssäkerhet, utan också rättssystemets legitimitet och därmed tilltron till det demokratiska rättssamhället.

Självfallet vore det önskvärt att dessa systematiska, kritiska metoder användes på ett så tidigt stadium som möjligt i en utredning, och att den seriösa forskning som finns om minne och påverkan vore allmängods, så att inga speciella sakkunniga skulle behövas. I Storbritannien har man länge hyst uppfattningen att mänskligt beteende, utom då det härrör från någon mental störning, är just allmängods. Det är inte fallet, påpekas i det näst sista kapitlet som handlar om när och hur psykologer och psykiatriker skall tillåtas som expertvittnen. Ofta brister kunskapen också hos dessa, t ex om hur situationsfaktorer kan påverka människors beteende. Vi påminns om Stanley Milgrams lydnadsexperiment. Då detta i början av 1970-talet beskrevs för 40 erfarna psykiatriker var deras förutsägelse att en person av tusen skulle lyda instruktionen och ge sin medmänniska en farlig elektrisk stöt. Det visade sig i praktiken vara två av tre som lydde instruktionen. "Analyzing Witness Testimony" borde vara obligatorisk kurslitteratur för alla yrkeskategorier som arbetar med att utreda och värdera påstådda brottsmisstankar.

I slutkapitlet görs referens till en annan bok, som liksom denna bok borde få stor spridning bland rättspraktiskt verksamma i våra nordiska länder, nämligen Gisli Gudjonssons och Lionel Howards "Forensic Psychology: A Practitioner's Guide", utgiven på Routledge London 1998.

Lena Hellblom Sjögren
fil dr, leg psykolog